

Kirsten Danielsen

En analyse av institu- sjonaliseringsteoriens potensiale ved hjelp av livshistorisk materiale

“Samfunnsvitenskapen bør behandle problemer som har med forholdet mellom biografi, historie og sosial struktur å gjøre” (Mills,C.W. 1978).

Livshistorieforskningen blir ofte kritisert for å være anekdotisk. Hvordan skal en unngå å falle i den fellen at livshistoriene ikke forteller om noe annet enn en privat livsverden? Et utgangspunkt er at makrostrukturer ligger gjemt i den biografiske fortellingen og kan analyseres frem.

Samfunnsforskning har som utgangspunkt at livsløp er sosialt og kulturelt konstruert. Dette innebærer at en ser på livsløp som formet av historiske og sosiale prosesser, og at livsløpets innhold og form varierer over tid (Meyer 1988). Innenfor enkelte forskningsmiljøer foregår det en debatt om hva som er karakteristiske trekk ved moderne livsløp. Noen mener at livsløpene er blitt mer prediktable enn tidligere (Kohli & Meyer 1986). Andre mener å se konturene av et postmoderne eller dekonstruert livsløp. (Featherstone 1989, Beck 1992, 1999). Institusjonaliseringsteoretikere argumenterer for livsløpenes forutsigbarhet. De hevder at det moderne livsløpet er karakterisert ved at de forskjellige livsfasene er klart avgrenset og følger etter hverandre som perler på en snor. Det paradigmatisk livsløpsmodellen i moderne samfunn er delt i tre faser; en forberedelsesfase, det aktive livet og tilbaketrekingsfasen. Institusjonaliseringen av livsløpet kommer bl.a. som en følge av økt utdanning og standardisering av pensjonsalderen. Det er tunge byråkratiske samfunnsinstitusjoner som definerer og standardiserer overgangene i folks liv og knytter disse til alder. Institusjonaliseringsteoretikerne hevder at dette er et nytt historisk fenomen, som bare er mulig under bestemte demografiske og sosiokulturelle forhold.

De som argumenterer for et dekonstruert livsløp har et annet teoretisk utgangspunkt, men mener òg at livsløpskonstruksjonen er „...response to perceived social changes“ (Featherstone 1989: 144). De prosessene som skapte forutsigbare livsløp er stoppet opp eller til og med reversert (Held 1986). Livsløpene er nå de-institusjonalisert og mer differensierete. Vi går mot et alders-irrelevant samfunn (Neugarten & Hagestad 1976) hvor alder hverken er en tilstrekkelig eller nødvendig betingelse for å bestemme hvilken livs-

fase en person befinner seg i. Alder blir mindre viktig og alderskategoriene er mer flytende enn de var før, fordi innholdet av livsfasene ikke er fastlagt og bestemt. Vi beveger oss mot et samfunn hvor det er opp til hver enkelt å forme et livsløp etter eget hode uavhengig av institusjonelle ordninger. Det er individuelle handlings-skjemaer mer enn samfunnsinstitusjoner som former livsløp.

Institusjonaliseringsteoretikerne vektlegger ulike historiske forhold og prosesser når de argumenterer for at livsløpene er blitt mer prediktable; endringer i produksjonslivet - fra en husholdsbasert økonomi til en markedsøkonomi (Kohli 1985), staten som livsløpformer gjennom velferdsordninger (Mayer & Muller 1986, Mayer & Schoepflin 1989), og demografiske faktorer (Anderson 1985).

Ved hjelp av begrepsparet kulturelt bestemte overganger og tilfeldige hendelser vil jeg undersøke hvor holdbar teorien om det institusjonaliserte livsløpet er, og undersøke hvor langt teorien rekker for å forklare moderne livsløp. Institusjonaliseringsteoretikere hevder at livsløpene er blitt mer prediktable enn tidligere og det i en tid hvor det sies at individet har frihet til å skape sin egen biografi. Det institusjonaliserte livsløpet er et nytt historisk fenomen og bare mulig å realisere under bestemte demografiske og sosiokulturelle forhold. Jeg vil drøfte teoriens forklaringspotensiale og nedslagsfelt med utgangspunkt i et norsk datamateriale; livshistorieintervjuer med 97 menn og kvinner født mellom 1900 og 1914. De er intervjuet i forbindelse med flere prosjekter på 1980-tallet. Hvilke prosesser har formet livsløpet til den generasjonen som levde hele sitt liv i det 20. århundre? Denne generasjonen er modernitetens fortropp, samtidig som de fra vårt postmoderne ståsted ser svært så tradisjonsbundne ut. De levde barne-

og ungdomslivet i en periode da velferdsstatsordninger var lite utbygget, mens de i alderdommen nyter godt av tiltak som jevner ut konsekvenser av ulikheter i individuelle forutsetninger. Vi kommer et langt stykke på vei med å si at denne generasjonens liv var regulert og fulgte et opptrukket mønster. Deres liv er i stor grad preget av kulturelt bestemte og preskriberte overganger, som inntreffer med stor grad av sannsynlighet, som har klar alderskorrespondanse - utdanning, giftermål og pensjon, men andre forhold enn statlige forordninger og predikerbar livslengde spiller også en rolle i livsløpsutformingen. Tilfeldige hendelser¹ bryter inn og kan skape brudd i et forventet livsløpsmønster.

Ved hjelp av det analytiske skille mellom preskriberte overganger og tilfeldige hendelser (Brim & Ruff 1980) kan vi undersøke dynamikken og dialektikken mellom det dekonstruerte og mønsterbrytende og det institusjonaliserte livsløpet. Begge typer av overganger - de strukturelt bestemte og de tilfeldige - er med på å transformere den individuelle biografien til livsløp. Ved hjelp av slike begrep vil en kunne redegjøre for hvordan ulike hendelser fører til ulike typer livsløp. Livshistorier gir innsikt i livsløpenes utforming. En får konkretisert de utfordringer menn og kvinner stod overfor i en bestemt tidsepoke og hvilke muligheter og begrensninger som lå i det sosiale system som omgav dem. På denne måten kan en undersøke betydningen av historiske hendelser i utformingen av ulike livsløpsbaner (trajectories). Livshistorier er unike og sensitive som gir en innblikk i livsløpenes irregularitet gjennom fortellinger om tilfeldige hendelser, hell og lykke. Alle liv er preget både av tilfeldige hendelser og preskriberte overganger, men hvor sterkt ulike typer hendelser og overganger preger livet har konsekvenser for graden av livsløpets institusjonal-



Kirsten Danielsen
Ph.d. seniorforsker
ved Norsk institutt
for forskning om
oppvekst, velferd og
aldring.
E-post: kirsten.danielsen@isaf.no

le forankring.

Jeg vil først utdype teorien om det institusjonaliserte livsløpet og vise hvordan mitt materiale kan brukes for å støtte opp om teorien ved å legge vekt på de kulturelt preskriberte og planlagte overganger, for så å vise til teoriens begrensning ved å undersøke de tilfeldige hendelsers betydning. Jeg vil og undersøke om teorien har samme forklaringspotensiale når det gjelder kvinner og menns livsløp.

Det institusjonaliserte livsløpet

Institusjonaliseringsteoretikerne legger vekt på demografiske faktorer og alder som et stadig viktigere organiserende prinsipp. De understreker overgangenens aldersavhengighet:

...there have been major shifts in the distribution of ages at which different individuals of the same generation experience the same event. The most important feature of these changes has been the tendency for most of the population to concentrate their passage through any given transition into an increasingly small number of years (Anderson 1985:76).

På slutten av 1800-tallet (i den vestlige industrialiserte verden) var viktige livshendelser ikke synkronisert, men kom på et alderstilfeldig tidspunkt og strakk seg over et langt tidsrom (Hareven 1986). På 1970-tallet hadde de fleste kvinnene fått de barna de skulle ha før fylte 28 år, mens kvinnene på midten av 1800-tallet fortsatte å føde barn til de var i slutten av 30 årene (Anderson 1985). Tidligere generasjoners mødre kunne således være småbarnsmødre og bestemødre på samme tid, mens vår tids bestemødre har for lengst lagt småbarnstadiet bak seg. Institusjonaliseringen av livsløpet gir seg bl.a. utslag i en reduksjon av variasjonen av livsløpsmonster „...is not primarily a rise in the mean but a drop in the variation“ (Kohli & Mayer 1986, s. 146). Demografiske studier kan påvise en standardisering både av familiers sammensetning og individers livsløp. Til tross for den høye skilsmisseprosenten, samboerskap og de mange kvinnedominerte hushold, hadde en kvinne født på 1930-tallet større sjanser for i en alder av femti år (altså på 1980-tallet) å være gift (med samme mann) og ha barn, enn kvinner født på slutten av 1800-tallet. Sjansen for avvik fra et standardisert feminint livsløp var tidligere stor på grunn av mange barnløse, mange ugifte og at mange ble enker i tidlig alder (Uhlenberg 1974, Gaunt 1983).

Historisk sett er det et nytt fenomen at det i hovedsak er de eldre som dør. For hundre år siden skjedde vel 1/3 av alle dødsfall i aldersgruppen under 15 år (Solem 1993). I dag skjer over 80 prosent av alle dødsfall i gruppen over 65 år. Kategorien gammel er ikke lenger bare en alderskategori. Det er blitt *enforventet* livsfase i den industrialiserte vestlige verden. Livet blir mer forutsigbart fordi demografien ikke spiller en så mange puss som tidligere. På denne måten har de individuelle livsløpene blitt mer prediktable.

Å bli gammel og å gjennomleve alle aldersstadier er noe vi nå tar for gitt. Det problematiseres ikke. Den demografiske normalbiografien produserer forventninger både til eget og våre nærståendes liv.

Ca 1/4 av barna født rundt 1900 mistet en av foreldrene sine før de fylte 15 år (Uhlenberg 1980). Mine informanter vokste opp i en tid da familiene var ustabile på grunn av dødsfall. Mange vokste opp hos besteforeldre, hos søsken eller ble satt bort på grunn av foreldres dødsfall. Andre opplevde at eldre eller yngre søsken døde.

En mann forteller:

Vi var to søsken. Søsteren min døde av tæring da hun var 19 år. Mor døde da jeg var to år. Siden har jeg tenkt det måtte være fint å ha en mor. Jeg havnet på barnehjem. Siden kom jeg til en familie på Fosen. Da var jeg 6 år. Jeg var der til jeg var 17-18 år. Det var siste sort. Det var hut og hets fra morgen til kveld. Det å bo hos utenforstående folk var fælt. Aldri et hyggelig ord. Da jeg fikk barn ønsket jeg ikke at hun skulle gjennomgå det jeg hadde måttet gå gjennom. Det har hun sluppet.

Den familien de selv produserte viser større grad av stabilitet. De forventet selv å leve i livslange ekteskap, beholde barna sine og dø som gamle. Det demografiske argument viser at institusjonaliserings-teorien er historisk foranket. Generasjonen født før 1914 levde begynnelsen av sitt liv i en tid med demografisk ustabilitet, men ender sitt liv som gamle i en tid som er preget av demografisk stabilitet som skaper en ny type forutsigbarhet. Slik sett kan vi si at de lever i en brytningstid hvor prediktable livsløp begynner å ta form. Livshistorier gir oss en konkret og nær forståelse av demografiske

faktorerens betydning for utformingen av livsløpet, og gir oss muligheten til å etterspore de demografiske endringenes konsekvenser.

Institusjonaliseringsteoretikerne hevder at livsløpene har endret karakter. „...the life course has changed in the course of social development... (Kohli & Meyer 1986), også som en følge av industrialisering og modernisering. Denne endringen er noe annet og mere fundamentalt enn endringer i tidfesting og betydning av bestemte overganger. Vi har gått fra et aldersirrelevant samfunn til et aldersgradert samfunn, hevder de. Det å snakke om normative og forventede livshendelser gir bare mening i en moderne historisk kontekst, når de strukturelt bestemte og forventede livsovergangene er aldersbestemte. Vi har fått „a public system of age grading“. Selv i vår postmoderne tidsalder er enkelte livsfaser aldersbestemte. Vi snakker fremdeles om skolealder og pensjonsalder.

De mener at individuelle liv ofte blir analysert og beskrevet som om de leves i et statsløst rom. Institusjonaliseringsteoretikerne argumenterer for at nye livsfaser er kommet til. Disse er statlige konstruert eller er en konsekvens av statlige reguleringer, som for eksempel allmenn verneplikt, obligatorisk 10-årig skolegang og fremfor alt statlig pensjon. Den statlige konstruksjonen av livsløpet former og uniformerer liv gjennom redistribusjon av goder, f. eks. studielån og pensjon. Den statlige reguleringen av livet går hånd i hånd med utbyggingen av velferdsstaten. „The state has assumed an increasing amount of responsibility for the life of the individual“ (Kohli & Meyer 1986). Emisk tenkes staten på i velferdstermer, som rettigheter individer har, og ikke i livsløpstermer. Utbyggingen av velferdsstaten har ført til mindre forskjeller mellom individuelle livsløp „... a drop in the variation“. På en måte kan en si at vel-

ferdsstatens prosjekt har vært å standardisere livsløp. Noe som har lyktes langt på vei når en ser på livsløpet til mine informanter. Med nedbyggingen av velferdsstaten er denne standardiseringen truet på godt og vondt.

Institusjonaliseringen av livsløpet har forskjellig tidsmessig forankring, alt etter hvilke data en bruker for å få testet teorien. Demografiske forhold som økt levealder og økt stabilitet i familiens sammensetning, og sosioøkonomiske forhold som overgangen fra en husholdsbasert økonomi til en kapitalistisk økonomi, er fenomener som spenner over et lengere tidsrom enn velferdsstaten. Mange av de livsløpsregulerende tiltak som i dag eksisterer, har hatt liten eller ingen innvirkning på den generasjonen som er født før 1914, mens andre er og har vært av stor betydning.

Både skolealder og pensjonsalder er relativt nye livsfaser og er blitt av atskillig lengre varighet enn tidligere. Analyserer en hva mine informanter forteller, finner en at tiden de tilbrakte på skole varierte med klasse og kjønn. Om ikke velferdsstatsordningene gjorde det mulig for mine informanternes generasjon å skaffe seg en utdanning, så sørget den for de arbeidsledige gjennom arbeidsledighetsstrygden (1938) og for dem som eldre gjennom folketrygden (1957). Institusjonaliseringen av livsløpet gjennom statlige reguleringer var med på å forme deres liv, selv om variasjonen i livsutformingen var stor. Velferdsordningene eliminerte ikke klasseforskjellene.

Det hevdes at uten en forståelse av at livsløpet også er en kulturell konstruksjon, kan en komme til å trekke feilaktige slutninger om forutsetningen for individuelle handlinger og valg. "What people want or intend may be less important than what they know about the life-course" (Meyer (1988)). Både ønsker og forventninger til hvordan livet skal arte

seg, og kunnskap om andres liv utgjør handlingspremisser som har livsløpsformende konsekvenser. Vi deler idéer, meninger og forestillinger om hva som utgjør et normalt liv. Vi har alle forestillinger om hva vi med rimelighet kan vente vil skje med oss i løpet av livet, og til hvilken tid. Vi har en innebygget sosial klokke eller et sosialt tidsskjema som vi mer eller mindre bevisst måler vårt eget livs tidsskjema mot (Neugarten 1969). Individenes planlegging, initiativ og handling genererer ulike livsløpsbaner. Dette kommer f.eks. til uttrykk i livshistoriene gjennom de forklaringer enkelte gir på spørsmålet om hvorfor de giftet seg akkurat da. Svaret blir at det var på tide.

Samme livsløp kan fremstilles som både institusjonalisert og dekonstruert avhengig av hva slag analyser en gjør, hvilket verktøy en bruker og hvordan en definerer "for" og "nå". På makronivå kan en både finne orden (Anderson 1985) og uorden (Rindfuss 1987). Men det som slår meg når jeg leser livshistoriene, er livsløpenes mangetydighet. En kan lett komme til å trekke den konklusjon at livsløp er like unike som fingeravtrykk (Uhlenberg 1978). Men om en gjør bruk av skillet mellom strukturerende overganger og tilfeldige hendelser, blir det forståelig at samme liv både kan fremstilles som ordnet og uordnet. De planlagte overgangene i folks liv vil i stor grad være knyttet til de overganger institusjonaliseringsteoretikerne interesserer seg for. De tilfeldige hendelsene er viet mindre oppmerksomhet. Men betydningen av de tilfeldige hendelser kommer til syne gjennom den biografiske rekonstruksjonen av livsløpet.

De planlagte overganger

Institusjonaliseringsteoretikerne har interessert seg for livsløpsovergangenes (life course transitions) aldersavhengighet. Slike studier tar utgangspunkt i en

bestemt kohort og ser på sammenhengen mellom alder og overgangen fra en livsfase til en annen. Ved å sammenligne forskjellige kohorter kan en teste hypotesen om samfunn blir mer eller mindre aldersstratifiserte (Featherman, Sørensen 1983) og om livsløpene er blitt mer institusjonaliserte og forutsigbare. Dette er studier som ofte bygger på et stort statistisk materiale. De som har data på mikronivå, analyserer overgangenes betydning for den individuelle livsløpsutformingen og hvordan folk tillegger ulike hendelser ulik mening. En er opptatt av «timing», om hendelser inntreffer på et normgitt tidspunkt og hvilken betydning det har for livsløpet om en følger en riktig sosial tidstabell (Hagestad 1991).

Et annet perspektiv er antropologenes perspektiv. De har interessert seg for ritualiserte livsoverganger. Ritualiserte overganger er kulturelle manifestasjoner hvor samfunnet uttrykker „...the most profound truth of a culture to its members“ (Hinnant 1986). Ritualiserte overganger synes å være knyttet til hendelser som følger et biologisk utviklingskjema; fødselsriter, riter i forbindelse med puberteten (konfirmasjon), reproduksjon (giftermål) og død. Ritualene transformerer en naturlig utviklingsprosess til kulturelle begivenheter, selv om det skjer på biologisk u-tidige tidspunkter. De ritualiserte overganger er planlagte begivenheter som har stor betydning for livsløpets utforming og standardisering.

Livsløp kan ikke studeres uavhengig av historisk kontekst. Enkelte overganger som markerer inngangen til nye livsfaser med nye plikter og rettigheter, har endret karakter i løpet av forrige århundre. De har fått ny mening og blitt mer ritualisert i sin karakter. Det gjelder for eksempel overgangen fra barn til skolebarn, som institusjonaliseringsteoretikerne legger stor vekt på som livsløpsuniformerende.

... the provision of education in its concrete form as a system of tracks and curricular steps has produced the formation of the first years of life as a series of well-defined stages (Mayer & Muller 1986: 228).

Betydningen av de enkelte overganger kan i noen grad forstås og analyseres ut fra overgangens ritualiseringsgrad. I dag er for eksempel barnets første skoledag en ritualisert begivenhet. Media forbereder en på hendelsen og skaper forventninger til forløpet. Et repetitivt handlingsmønster utspilles i hver enkelt familie. Mor følger barnet med ny ransel til skolen, for siden å bli fotografert. Den første skoledagen blir kommentert og vurdert i de tusen hjem. Elaboreringen av begivenheten understreker betydningen av en overgang som kan ha konsekvenser for resten av livsløpets utforming. Med noen forbehold kan en si at utdannelsessystemet former livsløpsbaner som vanskelig eller bare med store omkostninger kan korrigeres i senere faser av livet (Dausien 2000).

Det skolesystemet som mine informanter ble innlemmet i, var et differensiert skolesystem. Variasjonen i opplæringsformer var stor; fra undervisning av guvernante hjemme til skole annen hver dag. Ved skolestart entret de således ikke „a series of well defined stages“. Hvilken utdanning man fikk utover folkeskolen, var avhengig av bosted, foreldrenes økonomi og kjønn. For husmannsbarna på landsbygda betydde ikke innlemmelse i skolesystemet noe stort brudd. Det markerte ingen viktig overgang fra en livsfase til en annen, og det hadde få eller ingen av de rituelle elementene en finner i dag. Skole og arbeid gikk ofte hånd i hånd.

En arbeidsmann forteller:

Det første året gikk vi på skolen

hver dag. Siden gikk vi på skolen annenhver dag. Jeg jobbet de dager jeg ikke gikk på skolen, og ellers også. Vi jobbet fra seks om morgenen til sju om kvelden. Først var vi i fjøset og så var det å gå inn og vaske seg for å gå på skolen. Etterpå var det hjem og ut å jobbe.

Konfirmasjonen var derimot en feiret begivenhet som markerte inngangen til en ny livsfase for svært mange. Konfirmasjon markerte voksenstatusen på en mer definitiv måte enn i dag. Den hadde et reelt innhold, for arbeidslivet begynte for mange. Konfirmasjon hadde også betydning for dem som fortsatte skolegangen. En ble betraktet som voksen og denne statusen fikk sitt symbolske uttrykk gjennom mansjettknapper, lommebøker, paraplyer og silkestrømper. Knebuksenes tid var så definitivt over.

Overgangsritualer har betydning utover det at de „...upgrade the principal actors to new life stages“ (Spencer 1990: 18). De bygger bro mellom forskjellige livsfaser og en overkommer noen av de ambivalenser og diskontinuiteter som ligger i det forhold at livet er fasedelt. Overgangsritualene flytter oppmerksomheten fra alder som et individuelt fenomen til „...a more structural approach associated with critical times of transitions“. Med dette som utgangspunkt kan vi forstå at strukturelt preskriberte og ritualiserte overganger kan endre innhold og vektlegges forskjellig over tid. Skolestart er blitt en viktigere begivenhet enn konfirmasjon fordi skolestart i dag markerer inngangen til en mer formende fase som er av lengre varighet enn tidligere. Det strukturerer livsløpet på en mer definitiv måte enn før. For den generasjonen jeg har studert, opphørte skolesystemets standardiseringsbestrebelse ved konfirmasjonen. Det var en ritualisert aldersavhengig overgang som for de fleste av den

generasjonens kvinner og menn på en definitiv måte markerte overgangen til en ny livsfase - ungdomstid og arbeidsliv.

Liminalfasen

Ritualer som markerer overganger til nye livsstadier kan analyseres i forhold til van Genneps (1960) klassiske stadiemodel; adskillelse, marginalisering og inkorporering. Marginalfasen, også kalt liminalfasen, er en fase hvor de faste og forenede bånd for en tid opphører å eksistere. „Liminality is thus a period of structural impoverishment... „ (Turner 1977:577). Flere forfattere er opptatt av hvordan man skal definere overgangen fra ungdom til voksen (Willis 1977). De peker på kjønns spesifikke veier til voksenstatusen. Den unge mannen blir voksen når han går ut i yrkeslivet og tjener „an adult male wage“ (Willis 1977:150). Den unge kvinnen blir voksen når hun gifter seg. For å være en fullverdig voksen mann må en ha arbeid, men arbeidet må kaste nok av seg til at en kan forsørge en familie. Om en er bærer av bare en av voksenstatusens kjennetegn (arbeid) regnes en ikke som voksen. Arbeid er viktig, men arbeidets avkastning ennå viktigere for å bestemme den sosiale identiteten.

Sett på denne måten var perioden etter konfirmasjon en liminalfase for denne generasjonen. De var ikke lengre barn, men de var heller ikke helt voksne. Ser en på hva mine informanter foretok seg i denne fasen av livet, bekreftes inntrykket av det var en ventefase hvor mange av de førende bånd opphørte å eksistere. De var ikke lenger under foreldrenes kontroll, selv om det her var kjønns- og klassemessige forskjeller. Både for menn og kvinner av denne generasjonen var det en fase av livet som kan betegnes som uryddig.

Ifølge institusjonaliseringsteoretikerne skulle det være lett å forutsi folks livsløpsbane. De standardiserte overgange-

ne skulle føre til ryddige livsløp. En amerikansk undersøkelse (Rindfuss et.al. 1987), viser at moderne kvinner og menn har et mer uryddig livsløp enn antatt etter institusjonaliseringsteorien. En undersøkte hva menn og kvinner foretok seg fra de gikk ut av highschool i 1972 og åtte år fremover. Hvert års virksomhet ble registrert. Uryddigheten oppsto ved at overgangen fra en livsfase til en annen ikke kom i en ordnet rekkefølge og varte kortere tid enn forventet. De unge amerikanerne viste langt større variasjon i sin livsfaseforløp enn antatt. Livene var deinstitusjonalisert eller dekonstruert. Faser og overganger var uklare, lite definitive og uforutsigbare. Men om en betrakter denne fasen av livet som en liminalfase, blir uryddigheten forståelig og til og med forventet. Den dokumenterte amerikanske uryddigheten er et moderne fenomen, men den var også et kjennetegn ved ungdomstiden til den generasjonen jeg har studert.

En kvinne forteller:

Konfirmasjonen husker jeg godt. Jeg hadde en svigerinne som var så flink til å sy. Hun sydde kåpe og kjole med hvit krave og hatt. Jeg hadde aldri vært så fin før. Jeg var lei skolen da jeg gikk ut av folkeskolen. Jeg var glad for å jobbe. Jeg hadde mange jobber og var mange steder. I begynnelsen var det mest sesongarbeid. Jeg tok forskjellige småjobber. Da jeg var 16 begynte jeg på tobakksfabrikk, men der ble jeg kvalm så jeg måtte slutte. Så var jeg hjemme en stund til jeg fikk en huspost. Jeg hadde den husposten i 2 år. Så begynte jeg på fabrikk. Der traff jeg mannen min. Jeg måtte gifte meg, så vi giftet oss og jeg fikk ungen og var hjemme.

En mann forteller:

Jeg har vært innenfor salg alle disse årene. Jeg har vært i samme bransje i 51 år. Jeg gikk på gymnasiet på Eidsvoll. Så hendte det at min far døde. Det ble for meget å ha meg i skole. Da var det at livet begynte. Jeg ville ut. Jeg reiste med ganske små midler til Oslo. Det var en mulighet som var åpen for alle, og det var som forsikringsagent. Det var en forferdelig jobb. Jeg sluttet etter en kort stund. Hva skulle jeg så ta meg til? Jeg var flink til å kjøre bil, og så så jeg en annonse i avisen. Det var en som ville ha privatsjåfør. Jeg fikk den jobben, men så viste det seg at han var litt av en skurk. Jeg ville ikke være hos en slik kar. Så kom jeg i kontakt med en mann som hadde en jobb han skulle slutte i. Og han anbefalte meg for den jobben. Der gjorde jeg all ting. Jeg gikk med regninger og slikt. Så viste det seg at jeg hadde litt fremferd, og jeg ble forfremmet til selger og gjorde det veldig bra. Jeg ble salgssjef i det firmaet.

Den ungdommelige uryddigheten kan bli forsterket av tilfeldige hendelser som foreldres død, eller arbeidsledighet. Poenget er imidlertid at om en sier at moderne livsløp er uryddige og bruker liminalfasen av livet for å bekrefte uryddighetshypotesen, vil en finne hva en leter etter. Om uryddighet preger en fase av livet, ungdomsfasen, betyr det imidlertid ikke at denne uryddigheten fortsetter. Livshistoriene viser at en uryddig ungdomstid ikke fører til et uryddig livsløp. De fleste faller inn i folden når de blir voksne og oppnår "an adult wage" eller gifter seg. Ingen av mine informanter betrakter denne uryddigheten som utidig eller upas-

sende adferd. „Every society is agegraded, and every society has a system of social expectations regarding agegraded behavior“ (Neugarten 1969:124). Om ikke ustadigheten var forventet, så var det tilnærmevis normal aldersadferd. Det er først når jobbskiftene synes å vedvare utover det forventede, og når en etter en tid ikke oppnår "an adult wage" at det fører til ufortutsigbarhet. En mann med et omskiftelig liv karakteriserer det slik: "Livet mitt har vært som en mosaikk satt sammen av mange biter. Det er vanskelig å se et mønster i det". Jeg vil hevde at uryddighet er sterkere knyttet til livsfase enn til historisk tid, for det synes ikke å være stor forskjell på moderne amerikansk uryddighet og gammeldags norsk uryddighet i denne fasen av livet. Om vi ser nøyer etter, er det mulig at den postmoderne frikoblingen fra samfunnsinstitusjoner også er livsfasebestemt, men en vil antakelig finne at ungdomstidens liminalitet er av lenger varighet.

Giftermål

Ustadigheten og inkorporering i samfunnet opphører ved inngåelse av ekteskap. Den kjønnsspesifikke inkorporasjonsprosessen viser seg ved tildeling av ulike oppgaver for menn (forsørgeransvar) og kvinner (omsorgsansvar). Men overgangen fra ugift til gift skulle skje innenfor en viss aldersgruppe for å være tidsmessig korrekt. Ekteskapsinngåelse er sterkt aldersavhengig (Brim og Ruff 1980). En engelsk sosialhistorisk undersøkelse (Andersen 1985) kan påvise en økende tendens til "riktig" giftermålsalder, men som på slutten av det 20. århundre er i ferd med å destabiliseres. På 1850-tallet ble 80 prosent av alle ekteskap (førstegangsgifte) inngått av folk hvis alder viste en variasjon på tyve år. Det var først etter at en kvinne var fylt 45 år at hun ble betraktet som en peppermø. Hundre år senere var denne aldersvariasjonen

skrumpet inn til syv år, samtidig som sjansen for at de skulle bli gift var økt (ca 95%). Det var husmorens gyldne tiår.

At ekteskapsinngåelsen er sterkt aldersavhengig gjenspeiles i det kvinnene og mennene forteller om sine giftermål. De gifter seg fordi det er "på tide". En passende ekteskapsalder fungerer som en forklaring på hvorfor en giftet seg på et bestemt tidspunkt, men den fungerer også som en rettesnor for handling. Når en avviker fra det normale og ikke følger det sosialt konstruerte tidsskjema, må det forklares. Flere sier som denne mannen: "Vi giftet oss sent. Jeg ville ha mitt på det tørre. Det var også tilfellet for mange av mine venner. Vi var mange og tredve år". Utsagnet forteller både at det er en passende og ikke passende ekteskapsalder, og at ekteskapet forutsatte „an adult wage“. Når en gifter seg når det er passende eller på tide, forblir giftermålsalderen ukommentert, men begivenheten kommenteres. Giftermål var for denne generasjonen „a critical time of transition“. Det var en ritualisert begivenhet som særlig kvinnene har klare minner om, uavhengig av elaboreringsgrad.

En kvinne fra arbeiderklassen forteller:

Jeg gifta meg da jeg var 22. Det var stelt i stand bryllup hjemme hos han. Der var det et svært orkester som stod og venta på oss. Noen med trekspill og noen slo på skjeler. Men jeg var så lite pynta, syntes jeg. Vi hadde så dårlig råd.

Kvinne fra borgerskapet forteller:

Jeg giftet meg da jeg var 24. Vi hadde et flott bryllup på Bristol med mange gjester. Jeg husker det som om det skulle vært i går.

Pensjon

Institusjonaliseringsteoretikerne legger

stor vekt på de aldersavhengige livsoverganger i sin teoribygging. Disse aldrene er i ulik grad statlig definert. Det finnes en nedre aldersgrense for inngåelse av ekteskap. Som 6-åring har en nå både skolerett og skoleplikt, og som 67-åring har en rett til pensjon. Vi har en offentlig regulert skolealder og pensjonsalder. Dette kan betraktes som en segmentering av livsløpet „into publicly recognized stages“ (Hareven 1978:13).

Det å være pensjonist er en moderne og ny livsfase. I Norge ble alderspensjonen en universell rettighet med innføring av folketrygden (1957). Forutsetningen for at vi skal kunne snakke om pensjonisttilværelsen som en livsfase og en strukturerende overgang, er at den er aldersbestemt og av en viss varighet. Det innebærer at ens underhold er uavhengig av egen arbeidsinnsats. Pensjonisttilværelsens to kjennetegn, alderstrygd og arbeidsavgang, er ikke nødvendigvis tidssynkroniserte begivenheter. Men det er en tendens til at yrkesavgangen kommer på et tidligere tidspunkt enn mellom 67 og 70 år, som i Norge er den normerte pensjonsalderen. (Nå kan en gå av med pensjon som 62 åring med avtalefestet pensjon. Som 70-åring er en ikke lenger beskyttet av arbeidsmiljøloven). I 1980 var tyve prosent av mennene mellom 70-74 år i arbeid. I 1999 gjaldt det for ti prosent. De tilsvarende tallene for kvinner var ca fem prosent (Statistisk årbok 2000). Dette synes å bekrefte tesen om en ny og moderne aldersavhengig pensjonistfase som øker i lengde med økende levealder og synkende alder ved yrkesavgang.

De som ble født mellom 1900 og 1914 nådde pensjonsalderen (67 år) mellom 1967 og 1982. Da var loven om folketrygden trådt i kraft, og de hadde formelle rettigheter og en formelt definert status som pensjonist. Slike formaliserte overganger fører til en periodisering av livet

og en profilering av de forventede overgangene. Men denne profileringen og standardiseringen „contribute to form stable expectations“ (Mayer & Muller 1986 :232). Når det forventede skjer på et riktig tidspunkt, reduseres sjansen for at individet skal oppleve overgangen som traumatisk (Brim og Ruff 1980). Forventningen er en forberedelse til uunngåelige livshendelser og skaper prediktabilitet. Overgangen fra å være i arbeid til å være pensjonist kan virke dramatisk. Det skjer i mange tilfeller fra den ene dagen til den andre. Når slike livshendelser ritualiseres og formaliseres blir overgangen lettere. Overgangen fra arbeid til pensjon er sterkt aldersmessig standardisert, men svakt ritualisert, og særlig når vi ser den i forhold til konfirmasjon som for mange i denne generasjonen markerte inngangen til fullt arbeidsliv. Om en begivenhets ritualiseringsgrad utsier noe om den samfunnsmessige betydningen av begivenheten, kan en si at utgangen av arbeidslivet er mindre feiret og har mindre samfunnsmessig anerkjennelse enn inngangen. Det er da kanskje ikke så rart at sosialgerontologer har beskrevet denne overgangen som et sjokk - et pensjonist-sjokk (Maddox 1968).

Norske sosiologer (Engelstad 1992, Epland 1992) har påvist at pensjonistene har relativt god økonomi. Dette understrekes også av de fleste av mine informanter. Det generelle bildet de tegner av pensjonisttilværelsen er positivt. Det å slutte i jobben oppleves ikke som noe tap når overgangen til pensjonisttilværelsen er forventet, når den kommer når den skal og når en er sikret økonomisk. Da kan en glede seg over den frie tiden. Fritid har vært en mangelvare i manges liv, og den kan nyttes uten for store kostnader.

En mann forteller:

Jeg har det godt som pensjonist.
Jeg er mye på hytta. Jeg har båt og

jeg fisker. Livet lever jeg der. Det er fine greier. Jeg er der tre måneder hver sommer. Om våren går jeg i parken og mater småfuglene. Det er veldig moro. De sitter og spiser av hånden min til de er fornøyde og så flyr de.

Når det forventede ikke inntreffer

Institusjonaliseringsteoretikerne har vært opptatt av overgangene fra skole til arbeid, fra ugift til gift og fra arbeid til pensjon. Det er de som uniformerer og standardiserer livsløp. Men de vektlegges forskjellig og har ulik kjønnsmessig relevans. Overgangen fra skole til arbeid „to earn an adult wage“, er en viktig livsformende begivenhet i mannens liv. „To be married and become a mother“, er de viktige overgangene i kvinners liv. Når det forventede ikke inntreffer, får livet en annen retning enn antatt. Når livsløpet avviker fra det normalbiografiske forløpet, strever en selv med å finne en forklaring på avviket. Biografisk orden må skapes gjennom en aktiv refortolkning av hendelsessekvensene i livet.

Det å være ugift har forskjellige konsekvenser for kvinner og menn. Den gifte og den ikke-gifte mannens livsløp preges av de samme strukturerende overganger. Ytre sett er deres livsløp ganske like. Forskjellen mellom den ikke-gifte og den gifte kvinnes livsløp er derimot påtakelig. Fraværet av en ektefelle hadde i denne generasjonen større konsekvenser for kvinners livsløp enn for menns livsløp. Ekteskapet normaliserer kvinnelivet, og stabiliserer mannslivet. Når kvinner og menn ikke inngår i allianse med hverandre, må en selv sørge for det det andre kjønnnet skulle ha sørget for. De ugifte mennene må selv sørge for omsorgen, og de ugifte kvinnene må underholde seg selv.

Mange, både kvinner (14 prosent) og

menn (ti prosent) i denne generasjonen, forble ugifte (Statistisk årbok 1991). De ugifte kvinnenes historie varierer på forklaringsplanet (hvordan de grunngir og forholder seg til sin ugiftstatus), men også på hendelsesplanet (hvilke livsløpskonsekvenser det får), selv om det er et markant fellestrekk ved dem. Fortellingen om ugiftstatusen har de institusjonelle forventningene om ekteskap som omdreiningspunkt. I alle de ugifte kvinnenes historie er det referanser til den det ikke ble.

En hushjelp forteller:

Jeg kan ikke si noe om hvorfor jeg ikke har giftet meg. Det har liksom ikke falt seg sånn. Jeg kunne vel vært gift. Men jeg ville ikke. Det var særlig to stykker. Den ene hadde et lite småbruk. Den andre ble syk. Det var godt at det ikke ble noe av det. Jeg har jo vært borti mange folk, så det er pussig at det ikke ble noe av. Det var i 20-års alderen at de tilbudene kom, før det tenkte jeg ikke på å gifte meg. Jeg så mye bedrag av mannfolka. Den eldste søsteren min, hun ble forlatt. De to andre ble nå gift, men først etter at barnet var født. Nei, det var ikke noe å satse på. Guttene kom bedre ut, egentlig. De fikk seg noen flinke kvinnfolk. Det hjalp.

En annen kvinne forteller:

Jeg var 26 år. Hans og jeg hadde vært sammen et par år, men det gled liksom ut. Opprinnelig var det hans hensikt at vi skulle gifte oss. Det er helt sikkert. En skjønner slikt uten at mannen faller på kne og frir. Mine venninne giftet seg, selv om hun ikke fikk den hun helst ville ha. Men hos meg var

kanskje ikke ønsket om å gifte seg sterkt nok. Senere var det liksom ikke aktuelt. Når en kommer opp i 30-40-års alderen, da skal en være heldig om en finner noen.

De ugifte kvinnene måtte ut i arbeidslivet. På denne måten ligner det ugifte kvinnelivet på mannslivet, ved at arbeidslivstilknytningen har vært en sterk og formende faktor. Men deres yrkesliverfaringer er uensartede og førte til forskjellige livsløp. De fleste måtte ta til takke med de arbeidsmuligheter som bød seg, hushjelp eller butikkmomfru. Noen få fikk frihet til å velge sitt liv i den forstand at foreldrenes økonomi og innstilling ikke begrenset deres yrkesvalg, og forende og forpliktende familiære bånd ikke begrenset deres yrkesaktivitet. De har derfor kunnet «ta utfordringen», noe som for enkeltes vedkommende har ført til avansement, men også uryddighet i arbeidskarrieren, med jobbskifter og etterutdanning. De ugifte kvinnene må ta skjeen i egen hånd og sørge for seg selv gjennom arbeid og utdanning. Refleksjoner over hendelsen som ikke inntraff, kan overskygges av takknemlighet over de muligheter de fikk til å realisere seg selv. De sier at de har hatt et godt og interessant liv med utfordringer de har taklet. Men refleksjonen over det ugifte kvinnelivet stopper ikke ved det å være ugift. Den føres videre. De ugiftes livshistorier inneholder også en sammenligning mellom det gifte og det ugifte kvinnelivet. Denne doble referansen til det gifte kvinnelivet forsterker og bekrefter forestillingen om at det normale livsløpet for en kvinne er et liv som gift.

Menn, som kvinner, forholder seg og til det at de ikke har giftet seg. For kvinner var det noe som ikke ble noe av. For menn betydde det å være ugift at en var fri. En mann kan altså finne en positiv og akseptabel måte å begrunne sin status som

ugift på. For kvinnene er det vanskeligere, selv om de i ettertid ser positivt på sin ugiftstatus, ved å snakke negativt om det som ikke ble noe av.

Hushjelpen sier:

De søsknene mine som er gift, har ikke hatt det lett økonomisk. Men de har det bra nå. Man klarte seg bedre økonomisk alene. Jeg har levet et bedre liv enn dem. Jeg har levd et liv som stort sett har vært uten bekymringer. Jeg har måttet slite jeg òg, men jeg har jo ikke hatt noen andre å forsørge enn meg selv.

En mann forteller:

Det ble aldri til at jeg giftet meg. Det var ikke av mangel på muligheter, men jeg var vel redd for å miste friheten. Jeg hadde jo vært lenge i utlandet og var relativt sterkt engasjert der. Det fører forpliktelser med et ekteskap og tidene var dårlige. Den gangen kunne jeg jo ikke forutse at det skulle gå meg så bra. Jeg hadde så absolutt kunnet forsørge en kone, men jeg har nytt min frihet. Det er først nå som gammel at jeg føler savnet av en egen familie.

Bak en hver fremgangsrik mann står en forbauset kvinne, heter det. Kvinnen som står bak gir omsorg og krever forsørgelse. Forsørgerkravet som denne generasjonen av kvinner stilte til mannen, og som mennene stilte til seg selv, virket stabiliserende. Når dette elementet mangler i en manns liv, har han ikke den nødvendige motivasjonen for å holde ut en jobb som hverken gir stor avkastning eller er spesielt morsom. Mennene kan alltid prøve noe nytt. De har lite å tape når det som holder de fleste fast ikke er til stede. Dette

kan være en grunn til at ugifte menn i mange tilfeller har et uryddig og omskiftelig livsløp bak seg. De har stor arbeidserfaring i mange bransjer, men mangler den stabilitet og utholdenhet som gjør at en kan gjøre yrkesmessig karriere.

De avvikende kvinnelivene er lettere å identifisere enn de mannlige, fordi de er tomme for familiære livsoverganger. Et utradisjonelt feminint livsløp vil ha mange likhetstrekk med et tradisjonelt maskulint livsløp, mens et avvikende maskulint livsløp ikke vil likne på et kvinneliv. Det innebærer at måten vi konstruerer sosialt kjønn på gir større rom for maskulin variasjon enn for feminin variasjon. Det finnes mange måter å være mann på, men bare et begrenset antall måter å være kvinne på, om en skal leve et kvinneliv slik som det tidsmessig og kulturelt ble definert. „An unrepresentative woman of the period ... might be representative of a man's life „ (Smith 1987:8).

De tilfeldige hendelsene

Om en bare kartlegger overgangene i folks liv, vil de utgjøre en livsfasenes etnografi, og være en av mange måter å beskrive et samfunns kultur på (Brim & Ruff 1980). Folks livsløp er formet av andre typer hendelser enn de preskriberte overganger. De er også formet av tilfeldige hendelser. Slike hendelser har fått mindre samfunnsvitenskapelig oppmerksomhet. I sin livshendelsestypologi skiller Brim og Ruff (1980) mellom hendelser som har sterk eller svak alderskorrespondanse, som har høy eller lav sannsynlighet for å forekomme, og som erfarer av mange eller få personer i en generasjon. Denne livshendelsestypologien gir rom for å klassifisere hendelser som er sosialt betinget (skolegang), historisk betinget (krisen i mellomkrigstiden), individuelt betinget (alkoholisme), og en del av den psykologiske og biologiske modnings- og aldringsprosess (det første

skritt, hjerneslag). Folks livshistorier inneholder beretninger om mange ulike typer av hendelser.

Institusjonaliseringsteoretikerne hevder som sagt at det nå er flere overganger som har en klarere alderskorrespondanse enn tidligere og at det er noen overganger flere opplever nå enn i tidligere tider, som giftermål, barnefødsler og utdanning. Disse faktorene bidrar til å uniformere og standardisere livsløpene. De institusjonelle forventningene blir innfridd. Hendelser blir av Brim og Ruff definert som ikke-preskriberte overganger som ikke har noen klar alderskorrespondanse. En kan i hovedsak skille mellom to typer av tilfeldige hendelser. Den ene er hendelser som rammer få, og som er knyttet til det individuelle livet, som sykdom (tuberkulose) og død på ikke forutsatte tidspunkter i livet. Den andre er de hendelser som når de først inntreffer rammer mange (krig og arbeidsledighet). Det er knyttet til historiske prosesser. Slike hendelser har svak eller ingen alderskorrespondanse. Det er en måte å relatere historiske hendelser til individuelle liv på. De er formende for livsløpet. Forekomsten av flere slike hendelser er historisk betinget. Det er møtepunktet mellom den store historien og individets livsløp.

Hendelser knyttet til historien

Flere studier viser til at „each generation experiences a unique slice of history (Hareven 1986). Erikson (1975) og Elder (1974) viser hvordan historiske hendelser reflekteres i det individuelle livsløpet og i fortellingen om det. Erikson demonstrerer hvorledes den andre verdenskrig innvirker på den enkeltes liv, alt etter som hvor nær eller fjern en var i forhold til hendelsen. Elders studier viser hvorledes depresjonen i 30-årene slo forskjellig ut for forskjellige grupper av befolkningen, og hvordan mestring av kriser tidlig i livet har konsekvenser for hvordan

en mestrer vanskelige situasjoner senere.

Arbeidsledighet, depresjon og krig er hendelser mange i den generasjonen jeg har studert, har hatt erfaring med. Men slike hendelser har ulike konsekvenser etter når i livet begivenhetene inntreffer, og etter hvordan en er posisjonert i det sosiale systemet. For noen fører det til tap av kontroll.

En kvinne forteller:

Min far var eiendomsmegler. Han drev med agenturer. Det var en veldig sår bransje. Det var mange med egen virksomhet som gikk konkurs. Det var virkelig en tragedie. Mange ting ble forandret. Vi fikk skrekkelig dårlig råd. Alt dreide seg om det. Jeg ville gå på gymnasiet, men man måtte bo borte for å gå på gymnas. Det hadde vi ikke råd til. Det syntes jeg var helt forferdelig.

En annen kvinne forteller:

Mannen min jobbet på Nyland, men så fikk han sparken. Det var dårlige tider. Så kom han inn i en klink som drakk. Det var så forferdelig med den drikkinga til mannen. Jeg syntes det var så fælt at jeg skilte meg. Han ville ikke skilles, men jeg sa at det er bedre at en går til grunne enn at vi går til grunne alle sammen

Når ytre tilfeldige hendelser rammer på et kritisk punkt i livet, kan livsplaner bli kullkastet. Hva som er et kritisk tidspunkt vil være avhengig av hvilke planer en skal realisere, som utdanning, arbeid eller giftermål. Men som Elders studie viser, kan hendelser og opplevelser på et tidspunkt i livet ha virkninger langt utover erfaringstidspunktet.

En mann forteller:

Jeg jobba som gårdsgutt etter konfirmasjon. Siden kom jeg på anlegg. Jeg reiste rundt fra jobb til jobb. Så ble jeg ledig. Det ble de fleste i faget. Jeg var ledig fra 1928 til 38. Jeg var på tiltaksarbeid, men det var vanskelig å få fast jobb. Det er grunnen til at jeg ikke har giftet meg, for jeg tenkte at jeg ikke ville ta på meg det ansvaret.

De som var født rundt århundredskiftet, var tredve år i 1930. Kvinnene var gift og mennene var i arbeid. Denne aldersgruppen hadde etablert seg. De som var i 20-årene, var i etableringsfasen både med hensyn til det å stifte familie og å skaffe seg en jobb. Det er forskjell på det å etablere seg i vanskelige tider og å beholde allerede erobrede posisjoner. En kunne derfor tro at det var den unge aldersklassen som ble hardest rammet av ledigheten og de vanskelige tidene. Arbeidsløsheten var først og fremst arbeiderklassens plage. I 1933 var en tredjedel av alle fagorganiserte arbeidere uten arbeid (Historisk statistikk 1978). De vanskelige tidene rammet nok funksjonærsjiktet også, men i langt mindre utstrekning. Det kan se ut som om klasse var viktigere enn alder når en skal analysere kriseårenes innvirkning på de individuelle livsløp.

En sjømann forteller:

Jeg var sjømann i 20 år, men så ble det arbeidsledighet. Jeg kom til Rotterdam, men det var ingen hyre å få. Det var i 35. Jeg reiste til Oslo for å begynne på brygga, men der var det ikke liketil å få jobb. Vi sjøfolk stod liksom nederst på rangslista.

En funksjonær forteller:

I fire år gikk jeg fra det ene vikariatet til det andre. Jeg var ikke direkte arbeidsledig, men jeg hadde ikke noe fast. Det var i den verste arbeidsledighetsperioden. Jeg er sikker på at jeg skrev 100 søknader i løpet av de årene.

Mine informanter hadde alle føling med de harde tredveårene - enten direkte som en personlig erfaring eller indirekte gjennom den offentlige oppmerksomhet problemet fikk. 30-årene ble denne generasjonens negative referansepunkt. Historiene som fortelles om denne tiden er historier om frustrasjoner, om brutte forhåpninger og uinnfriddede ønsker. For noen førte det til brutte livsløpslinjer. Referansene til den annen verdenskrig er av en annen karakter. Krigen er et positivt referansepunkt for mange. Det var en tid da alle gode nordmenn befant seg i samme situasjon. Beretningen om krigen kan være heltemodige historier om egen deltagelse og om hva en ble utsatt for og som en sto imot. Alle i denne generasjonen ble direkte berørt av krigen gjennom reguleringer og lover som hadde konsekvenser for dagliglivet og gjorde det vanskelig. Det var matrasjonering og blendingsgardiner. Denne direkte og kollektive erfaringen førte til at krigen ble et annet felles referansepunkt for denne generasjonen, selv om krigen ikke hadde like store konsekvenser for utformingen av den enkelte livsløp. Referansen til krigen blir generell når en ikke hadde andre erfaringer med den enn det alle andre hadde. Slik lyder den generelle omtalen av krigen når opplevelsene ikke var traumatiske, slik de var for folk som ble direkte berørt av krigshandlinger.

Vi klager over at vi hadde det så skrekkelig under krigen. Det over-

drives litt. Personlig var jeg ingen motstandsmann, bortsett fra en episode så deltok jeg ikke. Jeg har ingen ting å skryte av. Men vi hadde det hyggelig. Folk sto hverandre nærmere. Vi hadde det på mange måter svært hyggelig under krigen. Vi koste oss og danset. Krigen forandret alt. Hele samfunnet ble totalt endret etter krigen. Formene ble annerledes. De skiftet.

Hendelser knyttet til individet

Forskjellige kulturer tilskriver forskjellige livshendelser og overganger ulik betydning og etterlater noen hendelser ubeskrevet og unevnt. Enhver vil derfor kunne komme til å oppleve ujevnbare hendelser. Individuer innenfor samme kultur og innenfor samme generasjon kan ha felles erfaringer som er ujevnbare i sosial forstand, eller ikke er navngitt og som kanskje ikke får sin benevnelse og blir omtalt før i ettertid. Kjønnssykdommer i begynnelsen av forrige århundre er et eksempel. Abort før det ble legalisert, et annet eksempel. Enkelte hendelser som har store konsekvenser for det individuelle livsløpet får ingen samfunnsmessig anerkjennelse, og kan føre til en stigmatisert sosial identitet. Det kan være anerkjente vendepunkter som kommer på et uriktig tidspunkt - en blir mor før en er gift, eller en kunne bli rammet av denne generasjonens ungdomssykdom - tuberkulose (Rogoff Ramsøy 1987). Slike hendelser kan føre livet inn i avvikende forløpskurver og resultatet kan bli et liv som leves utenfor det vanlige mønsteret.

En kvinne forteller:

Jeg var 17 år og skulle begynne på handelsskole om høsten, men så fikk jeg tuberkulose og så ble det sanatorium i stedet. Det var forferdelig å få tuberkulose på et lite

sted. Jeg gråt mer enn jeg hadde godt av. Så fikk jeg tuberkulose igjen etter to år. Jeg ble helt isolert. Folk fløy over gaten når de så meg. Jeg fikk hele ungdomstiden min ødelagt. Da jeg var 21 år sa jeg til mor at får jeg ikke leve livet mitt som et friskt menneske, vil jeg ikke leve i det hele tatt. Så reiste jeg til Bergen og begynte som hushjelp, for hva kunne en gjøre uten utdannelse eller noen ting.

Om mange innenfor en generasjon har fått sitt liv formet av de tilfeldige begivenhetene, og ikke av de planlagte hendelsene eller overgangene, kan en vanskelig snakke om en institusjonalisering av livsløpet. Det som skaper uryddighet i livet, og som velter livsplaner, er ofte de tilfeldige hendelsene som sykdom, arbeidsledighet eller foreldres tidlige død. Denne generasjonen hadde erfaring med slike hendelser. Det gjorde til en viss grad de individuelle livene upredikerbare. Tuberkulosen rammet mange unge, men sannsynligheten for at det skulle ramme en selv var liten. Selv om en kan snakke om generasjonsspesifikke tilfeldige hendelser (tuberkulose og poliomyelitt), hadde de ikke stort nok omfang til å skape forstyrrelse i et etablert og forventet livsløpsmønster.

Tilfeldige hendelser som sykdom og død rammet ikke alle likt. Slike hendelser hadde en klassespesifikk sannsynlighet og klassespesifikke livsløpskonsekvenser. Fravær av en forsørger kunne for de dårligst stilte føre til splittede familier. Noen ble av den grunn «satt bort», og vokste opp i fremmede familier eller hos fjerne slektninger. De fikk ofte en dårlig start i livet. Noen ble utnyttet som arbeidskraft. Andre fikk uregelmessig skolegang. De som tilhørte «de bedrestilte» hadde familie med materielle ressurser som kunne hjelpe til med å underholde

de vanskeligstilte slektningene i enkelte perioder. Samme hendelser kan ha ulike konsekvenser alt etter hvilke ressurser individet og omgivelsene rår over. Når de tilfeldige begivenhetene - ulykkene - kunne kompenseres for, fikk de ikke nødvendigvis noen konsekvenser for livsløpet. Når de tilfeldige begivenhetene ikke gjør ens liv så ulikt andres liv, har det heller ikke varige livsløpskonsekvenser. Husmannsgutten fikk ikke særlig flere muligheter enn det bortsatte foreldreløse barnet til å stake opp sin egen livskurs. Når valgmulighetene i utgangspunktet er begrenset, og arbeid er livets dont, kan det synes som om variasjonen i livsløpsutformingen minimaliseres, slik at livsløpene fremstår som ganske likeartede selv om den subjektive opplevelsen av livet kunne være svært forskjellig.

Anledningen

Det er en nokså utbredt forestilling om at tidligere generasjoner stort sett levde sitt liv etter et fastlagt mønster som var bestemt av klasse, kjønn og sosiale konvensjoner. Johan Asplund (1992) beskriver det tradisjonelle livet som et liv der vendepunktene kom i tur og orden og alle visste hva de innebar. Det moderne livet er annerledes. Det er preget av tilfeldige hendelser eller anledninger og er uforutsigbart. Det er hendelser som kan snu opp ned på tilværelsen og kan føre til det som kalles „a creative transformation of the biography“ (Apitzsch 2000:61).

Det er i møtet med andre at anledninger skapes. Individet oppdager nye ressurser hos seg selv og nye identiteter oppstår. De ressurser som utløses var tidligere skjult for en selv og omverdenen. Det kan bringe livet inn i nye spor og uplanlagte livsbaner. De uventede anledningene, og det forhold at det kan oppstå uventede muligheter i ens liv, fører til en uvilje mot å binde seg. Det ubundne livet er et av modernitetens kjennetegn. En kan

vente på at det vidunderlige skal skje.

Anledningen er et særtilfelle av gruppen av tilfeldige hendelser. Institusjonaliseringsteoretikerne analyserer de krefter og prosesser som virker uniformerende på de moderne livsløp, og ikke de diversifiserende hendelsene. De historier folk forteller om sitt eget liv er derimot ofte bygget opp omkring skjellsettende vendepunkter eller „epihanies“ (Denzin 1989). Av livshistoriene går det frem at det ofte er de ubundne som opplever anledningen, men og at anledningen kan frigjøre en fra eksisterende bånd. Den som venter på anledningen og griper sjansen vil i mange tilfeller omtale det uventede vendepunktet som hell og lykketreff. ”Jeg har hatt utrolig hell“, sier de. De uttrykker ofte forbauselse over egne bedrifter og hva de har utrettet mot alle odds. Anledningen kan velte livsplaner og styre livsløpet, men i positiv retning.

Noen livsløp er formet av anledningen. Dette har skapt diskontinuitet i livsløpet og har fort livet inn i uventede baner. Ofte er slike liv ualmannelige liv. De følger ikke det normerte og vanlige mønsteret og bryter ut av institusjonenes tvangstrøye. Når anledningen med stor A blir livsløpsbestemmende, kan livet deles opp i *før* og *etter* det store vendepunktet.

En kvinne forteller:

Jeg ble foreldreløs som 17-åring og reiste til byen og fikk huspost. Så traff jeg en mann, og jeg ble gravid. Det var forferdelig. Jeg gråt og gråt. Det var forferdelig. Jeg gråt og gråt. Men så fikk jeg plass på et mødre hjem og jeg fikk en gutt. Der hadde jeg det godt. Meningen var at jeg skulle adoptere han bort, men like før det skulle skje ble gutten syk og jeg fikk være på mødre hjemmet lenger enn jeg egentlig skulle. På denne tiden ble jeg oppsøkt av en

kvinne som presenterte seg som enken etter han som var far til barnet mitt. Hun var kommet for å oppfylle hans siste ønske. Han hadde betrodd henne at han hadde et barn og hun hadde lovet ham å ta seg av barnet. De hadde ingen barn selv. Hun kom og tok både sønnen min og meg til seg. Kristine, Hans og jeg har hatt et fint liv sammen. Vi bodde sammen helt til hun døde.

Anledninger opptrer en eller annen gang i de fleste liv. De er ikke nødvendigvis dramatiske, men kan likefullt utgjøre et vendepunkt slik det oppleves av individet. Slike vendepunkter eller anledninger behøver ikke føre til diskontinuitet eller brudd i livsløpet (Asplund 1992). Enkelte vendepunkter av stor opplevelsesmessig betydning, kan forbli betydningsløse når en skal analysere livsløp. Anledninger, slik jeg forstår Asplund, kan også forme livsløp som lar seg forklare innenfor institusjonaliseringsteoriens rammer.

Ved å fokusere på anledninger kan en del av den skjulte dynamikken i livsløp avdekkes, og livsløp som ser ensartede ut, kan komme til å fremstå som ulike og forskjellige. Flere snakker om de evner og den kreativitet som ble utløst hos dem ved at anledningen bød seg og de grep sjansen. De ressurser som utløses kan føre til uvanlige og raske karrierer. De er uvanlige i den forstand at de er tidsmessig usynkron med sine jevnaldrende når det for eks. gjelder arbeidskarrieren.

En mann forteller:

Jeg gjorde rask karriere. Jeg ble lagt merke til. Jeg kunne språk. Jeg gikk forbi ganske mange. Jeg hadde folk under meg som var dobbelt så gamle som meg.

Institusjonaliseringsteorien og kjønn

De institusjonaliseringsteoretikere som legger vekt på statens livsløpsformende kraft, legger størst vekt på de aldersavhengige overgangene som knytter folk til den offentlige arena, og ikke så meget de overganger som har med det private livet å gjøre. Dette har konsekvenser for hva teorien fanger opp av viktige overganger i menns og kvinners liv. Noen vil si (Held 1986, Danielsen 1990) at teorien usynliggjør kvinnen. Kvinneforskningen refererer til "the invisible woman" (Oakley 1974). Ideer vi har om det "usynlige" blir lett gale og kan komme til å leve sitt eget liv, uavhengig av hvordan det "usynlige" faktisk innretter seg. Vi har forestillinger om at menn lever et mer variert liv enn kvinner på en rekke områder. Synliggjøringen av kvinners liv gjennom den nye kvinneforskningen har i liten grad endret på denne forestillingen, kanskje heller nørt opp under den, fordi den har vært opptatt av å peke på begrensningene i kvinners livsmuligheter.

Det som i dag er kunnskap om forrige generasjons liv, var den gang deler av det normsystemet de vokste opp med og som gjennom handlinger ble reproduisert og formet til livsløp. En kunne derfor tro at kvinners livsløp var mer forutsigbare og standardiserte enn menns, med hensyn til stadier og overganger på grunn av den forventede og forutsigbare overgangen fra den offentlige til den private sfære (Levy 1977), d.v.s. fra skole og arbeidsliv til giftermål.

Om ikke døden rev mannen bort, var forrige generasjons kvinner stort sett knyttet til hjemmet i livslange ekteskap. Den prediktable sikre og varige overgangen i deres liv var overgangen fra ugift til gift. Den skilte mellom to distinkte og klart definerte faser i kvinnens liv. Den ene fasen kom etter den andre. Slik ble det orden. Den nygifte ektemannen star-

ter også på en ny fase i sitt liv, men han fortsatte sitt arbeidsliv som før og beholdt sin tilknytning til den offentlige arena, om han da ikke i perioder ble kastet ut i arbeidsledighet. For kvinnene svekkes tilknytningen til den offentlige arena, ved at hun ble trukket tilbake fra arbeidslivet og inn i hjemmet. En skulle således tro at eldre kvinner, født før første verdenskrig, levde forutsigbare og ryddige liv som besto av klart definerte faser hvor hver fase ble markert ved en rituell overgang; skolegang og konfirmasjon, giftermål og bryllup, barn og barnedåp, enkestand og begravelse. Alt tyder på at livet var "Kinder, Küche" - om ikke alltid "Kirche".

En kvinne forteller:

Da jeg gifta meg slutta jeg å jobbe. Vi var gift i to år før vi fikk gutten. Mannen jobbet på Aker, men så fikk han sparken. Han begynte å drikke. Det var egentlig rart, for han ville ikke begynne å drikke. Jeg begynte å sy hjemme, men det var fælt når de kom der for å prøve og så satt mannen der full. Det var en skam. Vi skiltes da gutten var 9 mndr. Jeg hadde gutten på krybba. Klokkeren 6 om morgenen måtte gutten og jeg av sted. Jeg hentet han igjen kl 5. Jeg trengte så lange arbeidsdager, for konfeksjon den gang var helt bønn. Jeg var også vaktmester der vi bodde. Det var den måten jeg fikk et sted å bo på.

Det kan vi kalle for en situasjonelt skapt uorden, som er frembragt både av kvinnes omgivelser og hennes måte å forholde seg til disse på. Teorien om det institusjonaliserte livsløpet kan sies å være en teori tilpasset menns livsløp. Utdannelsesinstitusjoner strukturerer deres liv i større grad enn kvinners, og kvinner har et mer tvetydig forhold til arbeidsmar-

kedet enn mennene. Overgangen til arbeidslivet er ikke innledningen til et langt yrkesaktivt og karrierebevisst liv for kvinner i den generasjonen jeg har studert. Derfor vil pensjonisttilværelsen hverken ha den samme mening eller representere den samme overgangen mellom livsfaser som det gjør for mennene. Det er forskjellige samfunnsinstitusjoner som er viktige som former kvinners og menns liv. Om en henger forutsigbarhet for sterkt opp i de strukturerende overganger, har ikke „de gammeldagse piker“ levet et prediktabelt liv.

Avslutning

Generasjonen født for 1914 er interessant å studere i forhold til institusjonaliseringsteorien, da deres livsløp er formet av ulike historiske prosesser. Tilfeldige hendelser tidlig i livet som foreldres tidlige død, kunne gi mange en svært vanskelig livsstart. Slike ikke-planlagte hendelser forsterket og understreket de sosioøkonomiske forskjellene det var mellom folk tidlig i forrige århundre. Men velferdsstaten har redusert de negative hendelsers innflydelse på livsløpet, og til en viss grad uniformert den siste fasen av denne generasjonens liv. De unge som vokser opp i dag, vil knapt anerkjenne at staten har innflytelse på livsløpenes utforming, når fokus er rettet mot individet og individets selvkonstruksjon og selvføring. Det dekonstruerte og det institusjonaliserte livsløpet er samtidige fenomen som begge lar seg analysere frem avhengig av hva en ser etter.

Teorien om det institusjonaliserte livsløpet er nyttig blant annet fordi det understreker og retter oppmerksomheten mot det forhold at vi ikke lever i et statsløst rom, men det er som vi har sett et utilstrekkelig paradigme. De tilfeldige hendelser og de planlagte overganger (som institusjonaliseringsteoretikerne er opptatt av) spiller begge en rolle i utfor-

mingen av individuelle livsløp. De interagerer ved at det som er tilfeldig konstitueres som avvik fra det regulære. Det er et dialektisk forhold mellom de ulike typer av overganger. Det institusjonaliserte livsløpet kan i faser være de-institusjonalisert (liminalfasen). Vi har og sett at teorien er kjønnsvridd i den forstand at den har et større forklaringspotensiale med hensyn til menns livsløp enn til kvinners.

Jeg har med utgangspunkt i mitt materiale diskutert teoriens forklaringsmuligheter og begrensninger. Men hvilket forklaringspotensiale teorien har når det gjelder livsløpet til de som er født på 1930-tallet og 1960-tallet er ikke gitt. Det krever nye analyser. Nye generasjoner rekapitulerer ikke tidligere generasjoners livsløp. På samme tid, i samme historiske periode, lever både de som har fått den sene og den tidlige livsfasen formet av statlige ordninger.

Noter

1. Tilfeldige hendelser er her ikke brukt i den pregnante statistiske betydningen av ordet, men som en motsetning til hendelser den enkelte har kontroll over.

Litteraturliste

- Anderson, M. 1985: The Emergence of the Modern Life Cycle in Britain. *Social History*, 10:68-87.
- Apitzsch, U. 2000: Biographical analysis: a German school? i Chamberlayne (red.) *The Turn to Biographical Methods in Social Science*. London: Routledge, s. 53-71.
- Asplund, J. 1992: *Storstäderna och det for-teanska livet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Beck, U. 1992: *Risk Society: towards a new Modernity*. London: Sage.
- Brim, O. and C. Ruff 1980: On the Properties of Life Events. *Life span development and behavior*, 3:367-388.
- Danielsen, K. 1990: Kvinners uryddige livsløp, i Ingebretsen, R. og Thorsen, K. (red.) *Kvinner blir gamle*. NGI rapport 3 1990. Oslo: Norsk gerontologisk institutt, s. 117-137.
- Dausien, B.: Biography. Learning and the Construction of Gender. Paper presented at *Esrea Conference 20 November 2000*.
- Denzin, N. 1989: *Interpretive Biography*. London: Sage Publication.
- Hareven, T.K. 1978: *Transitions: The Family and the Life Course in Historical Perspective*. New York: Academic Press.
- Elder, G. 1974: *Children of the Great Depression*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Engelstad, H. 1992: Pensjonisters økonomiske reserver. *Aldring & Eldre*, (1): 7-9.
- Epland, J. 1992: Alderspensjonistenes inntekter - ikke bare alderstrygd. *Samfunnsspeilet*, 6 (3) s. 36-42.
- Erikson, E. H. 1975: *Life History and the Historical Moment*. New York: Norton.
- Featherman, D.L. & Sorensen, A. 1983: Societal Transformation in Norway and Change in the Life Course Transition into Adulthood. *Acta Sociologica*, 26 (2): 105-126.
- Featherstone, M. 1989: Aging and Old Age: Reflections on the Postmodern Life Course. I Bytheway, B. (red.) *Becoming and Being Old*. London: Sage Publ., s. 143-157.
- Gaunt, D. 1983: *Familjeliv i Norden*. Stockholm: Gidlunds.
- Gennep, A. van 1960: *The Rites of Passage*. London: Routledge.
- Hagestad, Gunhild O. 1991: Trends and Dilemmas in Life Course Research: An International Perspective, i Heinz, W.R. (red.) *Theoretical Advances in Life Course Research*. Mannheim: Deutscher Studien Verlag, s. 23-58.
- Hareven, T. 1986: Historical Changes in the Social Construction of the Life Course. *Human Development*, 29 (3):171-180.

- Held, Thomas 1986: Institutionalization and Deinstitutionalization of the Life Course. *Human Development*, 29 (3): 157-163.
- Hinnant, J.T. 1986: Ritualization of the Life Cycle. i Fry, C.L., Keith J. (red.) *New Methods for Old-Age Research. Strategies for Studying Diversity*. South Hadley: Bergin & Garvey Publ, s. 163-184.
- Historisk statistikk 1978*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Kohli, M. 1985: The Institutionalization of the Life-Course. Theoretical Arguments. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. vol 37(1):1-29.
- Kohli, M. & J.W. Meyer 1986: Social Structure and Social Construction of Life Stages. *Human Development*, 29 (3): 145-150.
- Levey, R. 1977: *Der Lebenslauf als Statusbiographie*. Stuttgart: Enke.
- Maddox, G. 1968 :Retirement as a Social Event in the United States, i Neugarten, B.L. (red.) *Middle Age and Aging*. Chicago: University of Chicago Press, s. 357-366.
- Mayer, K.U. & W. Müller 1986: The State and the Structure of the Life Course, i Sørensen, Aa.B. et. al. (red.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. London: Lawrence Erlbaum Publ, s. 217-247.
- Mayer, K.U. & U. Schoepfling 1989: The State and the Life Course. *Annual. Review of Sociology* 15:187-209.
- Meyer, J.W. 1988: Levels of Analysis. The Life Course as a Cultural Construction, i Riley, M. (red.) *Social Structures and Human Lives*. Newbury Park: Sage publ.
- Mills, C.W. 1978: *The Sociological Imagination*. Harmondsworth: Penguin.
- Neugarten, B. & G. Hagestad 1976: Age and the Life Course, i Binstock, R. (red.): *Handbook of Ageing and the Social Sciences*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Neugarten, B. 1969: Continuities and Discontinuities of Psychological Issues into Adult Life. *Human Development*, 12(3):121-130.
- Oakley, A. 1974: *The Sociology of Household*. London: Martin Robertson.
- Ramsøy, N. 1987: From Necessity to Choice: Social Change in Norway 1930-1980, i Erikson, R. et.al. (red.) *The Scandinavian Model. Welfare States and Welfare Research*. London: M.E. Sharpe Inc, 75-105.
- Rindfuss, R. 1987: Disorder in the Life Course: How Common and Does it Matter? *American Sociological Review*, 52:785-801.
- Smith, S. 1987: *Poetics of Womens Autobiography: Marginality and the Fictions of Self-representation*. Bloomington, Ind.
- Solem, P.E.: Eldres forhold til døden. *Impuls*, 1993, 1 s. 32-38.
- Spencer, Paul 1990: The Riddle Course: Theories of Age end its Transformations, i Spencer, Paul (red.) *Anthropology and the Riddle of the Sphinx*. A.S.A. monographs 28. New York: Routledge, s. 1-26.
- Statistisk årbok 1991*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Turner, V. 1977: *The Ritual Process. Structure and Anti-structure*. Ithaka: Cornell University Press.
- Uhlenberg, P. 1978: Changing Configurations in the Life Course, i Haraven, T. (red.) *Transitions: The Family and the Life Course in Historical Perspective*. New York: Academic Press, s. 65-95.
- Uhlenberg, P. 1974: Cohort Variations in Family Life Cycle Experineces of United States Females. *Journal of Marriage and the Family*. 36:284-292.
- Uhlenberg, P. 1980: Death and the Family. *Journal of family history*, 5 (4): 313-320.
- Willis, P. 1975: *Learning to Labour*. Sarnborough: Saxon House.